

INGLIZ TILI DARSLARIDA YUQORI SINIF O‘QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergasheva Rano Ahadovna

Buxoro Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tili darslarida lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish jarayoni tahlil qilinadi. Lingvistik kompetensiya fonetik, leksik, grammatik va pragmatik jihatlarni o‘z ichiga oladi. O‘quvchilarning ingliz tilini mukammal o‘zlashtirishlari uchun innovatsion metodlar, interaktiv yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhimdir. Maqolada til o‘rgatish samaradorligini oshirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar ham tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Lingvistik kompetensiya, ingliz tili, yuqori sinf, fonetik kompetensiya, leksik kompetensiya, grammatik kompetensiya, pragmatik kompetensiya, innovatsion metodlar.

Ingliz tili bugungi kunda xalqaro muloqot, ta’lim, ilm-fan va texnologiya sohalarida muhim ahamiyat kasb etayotgan tillardan biri hisoblanadi. Shu sababli, o‘quvchilarni ushbu tilni mukammal egallashga yo‘naltirish, ularning lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Xususan, yuqori sinf o‘quvchilari uchun ingliz tilini o‘rganish jarayoni nafaqat lug‘at boyligini oshirish yoki grammatik qoidalarga rioya qilish bilan cheklanmay, balki ularning tilshunoslik jihatdan keng qamrovli bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishini ham talab etadi. Lingvistik kompetensiyani rivojlantirish esa o‘quvchilarning muloqotga tayyorligini oshirish, og‘zaki va yozma nutqini shakllantirish, turli kontekstlarda tilni to‘g‘ri qo‘llay olishiga zamin yaratadi. Shu bois, ingliz tili darslarida yuqori sinf o‘quvchilari uchun lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga alohida e’tibor qaratish zarur.

Lingvistik kompetensiya tushunchasi tilshunoslik va ta’lim metodikasi nuqtayi nazaridan murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, o‘quvchilarning fonetik, leksik, grammatik hamda pragmatik bilimlarini o‘z ichiga oladi. Fonetik kompetensiya nutqning to‘g‘ri talaffuz qilinishi, urg‘u va intonatsiyaning to‘g‘ri qo‘llanilishiga asoslanadi. Leksik kompetensiya esa o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytirish,

sinonim va antonimlar bilan ishlash, iboraviy birliklarni to‘g‘ri qo‘llash qobiliyatini shakllantiradi. Grammatik kompetensiya gap tuzish qoidalarini mukammal bilish, turli grammatik konstruktsiyalarni o‘zlashtirish va nutqda to‘g‘ri ishlata olishni o‘z ichiga oladi. Pragmatik kompetensiya esa tilni muloqot jarayonida samarali qo‘llash, turli kommunikativ vaziyatlarda moslashish va tilning stilistik xususiyatlarini tushunish bilan bog‘liqdir. Shu jihatdan, ingliz tili darslarida yuqori sinf o‘quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish uchun turli metod va yondashuvlardan samarali foydalanish talab etiladi.

Hozirgi kunda ingliz tili darslarida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab innovatsion metodlar qo‘llanilmoqda. Jumladan, kommunikativ yondashuv, interaktiv usullar, muammoli ta‘lim, CLIL (Content and Language Integrated Learning) kabi texnologiyalar o‘quvchilarning til o‘rganish jarayonini yanada samarali va qiziqarli qilishga yordam beradi. Kommunikativ yondashuv asosida olib boriladigan darslarda o‘quvchilar jonli muloqot orqali o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Interaktiv metodlar, masalan, rolli o‘yinlar, munozaralar va loyiha asosida o‘qitish o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Muammoli ta‘lim yondashuvi esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni tahlil qilish va ularga yechim topish qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan. CLIL metodikasi orqali esa ingliz tili nafaqat lingvistik fan sifatida, balki boshqa fanlarni ham o‘rganish jarayonida qo‘llanilib, o‘quvchilarning umumiy bilim doirasi kengayishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, yuqori sinf o‘quvchilarining ingliz tilidagi lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish nafaqat ularning chet tilini o‘zlashtirish jarayonini yengillashtiradi, balki kelajakda ilmiy, akademik va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyat qozonishiga ham asos yaratadi. Shu bois, ushbu mavzuni tadqiq qilish va turli metodlarni sinab ko‘rish ta‘lim sohasida dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Ingliz tilini o‘rganish jarayonida yuqori sinf o‘quvchilari uchun lingvistik kompetensiyani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu bosqichda o‘quvchilar nafaqat asosiy grammatik qoidalarni bilishlari, balki tilning murakkab tuzilmalari, stilistik xususiyatlari va muloqot kontekstiga mos ravishda qo‘llanilishini ham tushunishlari lozim. Lingvistik kompetensiya o‘quvchilarning fonetik, leksik, grammatik va pragmatik bilimlariga asoslanadi. Ushbu kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishda esa dars jarayonida qo‘llaniladigan metod va yondashuvlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bugungi kunda

an'anaviy metodlar bilan bir qatorda zamonaviy pedagogik texnologiyalar ham keng qo'llanilib, o'quvchilarning til o'rganish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qilmoqda.

Fonetik kompetensiya o'quvchilarning to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq. Ingliz tili fonetikasi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ko'plab tovushlar o'zbek tilidagi tovushlardan farq qiladi. Masalan, ingliz tilida [θ] va [ð] kabi interdental tovushlar mavjud bo'lsa, o'zbek tilida bunday tovushlar yo'q. Shu sababli, o'quvchilar bu tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishda muammolarga duch kelishlari mumkin. Bundan tashqari, urg'u va intonatsiyaning to'g'ri qo'llanilishi ham muhim ahamiyatga ega. Ingliz tilidagi ba'zi so'zlarning ma'nosi urg'uning joylashuviga bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, *record* so'zi ot sifatida ishlatilganda urg'u birinchi bo'g'inga tushadi (*REcord*), fe'l sifatida esa ikkinchi bo'g'inga o'tadi (*reCORD*). Ushbu jihatlar e'tiborga olinmasa, o'quvchilar talaffuzda xatolarga yo'l qo'yishlari va natijada muloqotda tushunmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Fonetik kompetensiyani rivojlantirish uchun til o'rganish jarayonida audio va video materiallardan, talaffuz mashqlaridan, fonetik transkripsiyadan va nutq amaliyotiga asoslangan interaktiv usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Leksik kompetensiya esa o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish va ularning turli so'z birliklarini o'zaro bog'liq holda o'zlashtirish qobiliyatini anglatadi. So'z boyligi qanchalik keng bo'lsa, o'quvchilar muloqot jarayonida o'z fikrlarini shunchalik aniq va ravon ifodalashlari mumkin bo'ladi. Ingliz tilida sinonim va antonimlardan to'g'ri foydalanish, iboraviy birliklarni bilish va turli kontekstlarda so'zlarning nozik ma'no farqlarini tushunish muhimdir. Masalan, *big*, *large* va *huge* so'zlari sinonim bo'lsa ham, ularning ishlatilish doirasi har xil. *Big* umumiy tushuncha bo'lsa, *large* rasmiyroq uslubda ishlatiladi, *huge* esa o'ta kattalikni ifodalash uchun qo'llaniladi. Leksik kompetensiyani shakllantirish uchun ingliz tilidagi matnlarni muntazam o'qish, yangi so'zlarni kontekst asosida o'rganish, sinonim va antonimlar bilan ishlash, so'z birikmalarini yod olish kabi usullar samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, ingliz tilida yozilgan kitoblar, maqolalar, ilmiy adabiyotlar va zamonaviy matnlarni o'qish orqali ham o'quvchilarning so'z boyligini kengaytirish mumkin.

Grammatik kompetensiya esa o'quvchilarning gap tuzish qoidalarini to'g'ri bilishlari va ularni muloqotda qo'llash qobiliyatini ifodalaydi. Ingliz tilining

grammatik tizimi murakkab bo‘lib, ayniqsa fe‘l zamonlari, modallik, predloglar va murakkab gap tuzilmalari o‘quvchilar uchun qiyinchilik tug‘dirishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi *Present Perfect* va *Past Simple* zamonlarini to‘g‘ri qo‘llash ko‘plab o‘quvchilar uchun muammo bo‘lib kelgan. Chunki *Present Perfect* asosan natijasi hozirgi zamon bilan bog‘liq bo‘lgan ish-harakatlarni ifodalash uchun ishlatiladi, *Past Simple* esa aniq vaqtga bog‘langan harakatlarni ifodalaydi. Masalan, *I have seen this movie* jumlasini hozirgi zamonga ta‘sir qiladigan tajribani bildirsa, *I saw this movie yesterday* aniq vaqt bilan bog‘liq bo‘lgan harakatni anglatadi. O‘quvchilarning grammatik kompetensiyasini rivojlantirish uchun turli interaktiv mashqlar, amaliy yozma topshiriqlar, muloqotga asoslangan dars usullari, testlar va turli didaktik o‘yinlardan foydalanish mumkin.

Pragmatik kompetensiya esa tilni muloqot jarayonida samarali qo‘llash, turli kommunikativ vaziyatlarda moslashish va tilning stilistik xususiyatlarini tushunish bilan bog‘liqdir. O‘quvchilar faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri gapirishni o‘rganishlari kifoya emas, balki mazkur gaplarning muloqotda qanday ishlatilishini ham tushunishlari kerak. Masalan, rasmiy va norasmiy uslub, iltifot shakllari, madaniy kontekstga mos ravishda so‘zlarni tanlash kabi jihatlar pragmatik kompetensiya tarkibiga kiradi. Ingliz tilida muayyan vaziyatlarda odob-axloq qoidalariga mos keladigan iboralarni ishlatish muhimdir. Masalan, biror kishidan yordam so‘rashda *Can you help me?* deyish mumkin, lekin rasmiy vaziyatlarda *Could you possibly assist me?* kabi iboralar yanada mos tushadi. Pragmatik kompetensiyani rivojlantirish uchun o‘quvchilarga turli muloqot vaziyatlarini yaratib berish, rolli o‘yinlar o‘tkazish, madaniyatlararo kommunikatsiyaga oid topshiriqlar berish, ingliz tilida tomosha qilinadigan videolar orqali nutq uslublarini o‘rganish kabi usullar samarali hisoblanadi.

Ingliz tili darslarida yuqori sinf o‘quvchilarining lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish uchun zamonaviy texnologiyalar va innovatsion metodlar katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, onlayn platformalar, interaktiv ilovalar va sun‘iy intellektga asoslangan vositalardan foydalanish o‘quvchilarga yanada samarali o‘rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, kommunikativ yondashuv, muammoli ta‘lim, loyihaviy usullar kabi pedagogik texnologiyalar o‘quvchilarni faol o‘rganishga undaydi. Ayniqsa, interaktiv va real hayotga yaqin topshiriqlar orqali o‘quvchilarning muloqot ko‘nikmalari kuchayadi va ular tilni yanada ishonch bilan qo‘llay oladilar. Shunday qilib, yuqori sinf o‘quvchilarining lingvistik

kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan tizimli va innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Yuqori sinf o'quvchilarining ingliz tili darslarida lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi kunda muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Lingvistik kompetensiya til bilimining fonetik, leksik, grammatik va pragmatik jihatlarini qamrab olgan holda, o'quvchilarning tilni to'liq tushunishi va samarali muloqot qila olishiga yordam beradi. Ushbu maqolada til o'qitishda qo'llaniladigan turli usullar, innovatsion texnologiyalar hamda samarali pedagogik yondashuvlar tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy grammatik-qoidabozlikka asoslangan yondashuv o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini pasaytirishi mumkin. Buning o'rniga, interaktiv va kommunikativ metodlardan foydalanish, muhit yaratish orqali tabiiy til o'zlashtirish jarayonini qo'llab-quvvatlash samarali natijalar beradi. Xususan, loyiha asosida o'qitish, rolli o'yinlar, muammoli ta'lim hamda real hayotiy vaziyatlarni modellashtirish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvi rag'batlantiriladi.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish til o'rganish samaradorligini oshirishga katta hissa qo'shmoqda. Mobil ilovalar, onlayn platformalar va virtual til muhitlari o'quvchilarga yanada qulay sharoit yaratib, ularning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday texnologiyalar orqali individual yondashuvni joriy etish va har bir o'quvchining o'ziga mos o'qitish strategiyasini ishlab chiqish mumkin.

Kelgusida ingliz tili ta'limida lingvistik kompetensiyalarni yanada rivojlantirish uchun innovatsion yondashuvlarni kengroq tatbiq etish, texnologik vositalardan samarali foydalanish va o'quvchilarning qiziqishlariga mos keladigan metodikalar ishlab chiqish muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Research Science and
Innovation House

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gass, S. M., & Mackey, A. (2020). *Second Language Acquisition: An Introductory Course*. Routledge.
2. Nation, P. (2022). *Learning Vocabulary in Another Language* (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Richards, J. C., & Reppen, R. (2021). *Teaching English through English: Proficiency, Pedagogy and Performance*. Cambridge University Press.
4. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2020). *How Languages Are Learned* (5th ed.). Oxford University Press.
5. Ellis, R. (2021). *Reflections on Task-Based Language Teaching*. Multilingual Matters.
6. Larsen-Freeman, D., & Cameron, L. (2019). *Complexity Theory and Language Development: In Celebration of Diane Larsen-Freeman*. Cambridge University Press.

Research Science and Innovation House